

Роберт ПЕТКОВСКИ

СИМБОЛИКАТА НА ДЕКОРАТИВНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ ТРЕТИРАНИ НА РИМСКИТЕ СПОМЕНИЦИ МЕЃУ СРЕДНИОТ ТЕК НА АКСИЈ И СТРИМОН

Од декоративните елементи кои се јавуваат на територијата меѓу средниот тек на Аксиј и Стримон, најзастапени се лозата, розетата, боровата шишарка и полупалметите, а поретко се среќаваат гирландата, венецот, палметата, огледалото, чешелот, сандалите, вретеното, тоалетната кутија, вазите, сончевиот диск, спиралата, свастиката, ромбот, јајцевидниот орнамент, аскијата и др. Во Скопско-Кумановскиот регион, лозата со лозови, бршленови, акантусови лисја и гроздови е најчест мотив на стелите, од втората половина на I в. до втората половина на III в, со најголема застапеност во II век. Во регионот на Источна и Југоисточна Македонија, овој декоративен елемент е многу редок. Лозата како декор прво се јавува во Рим и преку стелите од Северна Италија, е пренесен во Долна Мезија, а од таму во Горна Мезија, каде наишол на добар прием кај населението, различно од Македонија каде нејзиното присуство е ограничено и ретко. Розетата се јавува многу често на стелите во Скопско-Кумановскиот регион, од втората половина на I в. до втората половина на III в., со најголема застапеност во II век. Таа како декор е честа и на стелите во Источна и Југоисточна Македонија, од 1/2 на I в. до крајот на III век. Појавата на розетата како мотив во надгробната пластика треба да се бара во Хелада, од каде е пренесен во Македонија, а од таму во Рим. Од Рим оваа иконографија се шири во сите правци на Царството и доаѓа повторно во Македонија, каде добива локални обележја. Боровата шишарка е еден од почестите декоративни елементи, кој се јавува во сепулкралната декорација на стелите од Скопско-Кумановскиот регион, од крајот на I в. до втората половина на III век. Во регионот на Источна и Југоисточна Македонија, овој мотив се јавува многу ретко. Тој преку Северна Италија, од Раве-

на преку Дунавскиот брег е пренесен во Мезија, каде е примен добро, различно од Македонија, каде неговата застапеност зависи од регионот. Полупалметите како декоративен мотив се јавуваат многу често на стелите во Скопскиот и Кумановскиот регион, од 1/2 на I в. до 1/2 на III век, за разлика од стелите во регионот на Источна и Југоисточна Македонија, каде нивното присуство е ретко. Овој декоративен елемент е пренесен од Северна Италија, по Дунавскиот брег во Мезија. Огледалото и чешелот како орнаменти на стелите во Скопско-Кумановскиот регион се многу застапени, за разлика од другите региони, каде се ретки. Тоалетната кутија и вретеното се јавуваат многу ретко во сите региони. Нивната појава е на стелите во Хелада, а подоцна како мотив се прифаќаат во сите делови на Римското Царство. Вазите претставуваат чест декор на стелите, од 1/2 на I в. до крајот на III век. Тие од вотивните споменици како мотив преминале на хеленистичките стели, од таму на стелите во Македонија, а подоцна се прифатени како декоративен елемент во римската надгробна пластика¹.

Во антиката лозата се поврзува со богот Дионис и неговиот култ, кој е поврзан со спознавањето на тајните на животот по смртта, т.е. со мистериите за повторно раѓање. Под влијание на орфизмот култот на Дионис, се здобил со свето значење. Освен лозата и гроздот, бршленот е еден од атрибутите на Дионис. Тој е зелен во секое годишно доба, па затоа ја симболизира трајноста. Бршленот исто така, се поврзува со Атис, љубовникот на Кибела, божица на земјата и жетвата. Тој го претставува вечниот циклус на умирање и повторно раѓање, митот на вечното враќање. Акантусот во антиката

¹ Р. Петковски, (2005) необјавен магистерски труд одбранет на 23-11-2005 г. во Скопје, 27-76.

Сл.1. Злоукани

се користел како декор во погребната архитектура за да означи дека искушенијата на животот и смртта, симболизирани преку боцките на растението, биле успешно надминати. На римските стели, тој означува триумф на животот над смртта. Можеме да видиме дека лозата, бршленот, гроздовите и акантусот, играат активна улога во погребниот култ. Тие се атрибути на богот Дионис, во чија чест секоја година наесен се организирале т.н. Дионисиеви игри, при што се славело зреењето на грозјето, со пиење на вино, музика и негово обожавање. Најчести придружнички на Дионис се мајнадите, сатириите, силените и др. Римјаните го обожаваат Дионис под името Бакх(ус) и организираат Бакханалии во негова чест. Исто така, претставувањето на кантарос под натписното поле на стелите, од кој растат гранки на лоза, се поврзува со Дионис. Имено, кантаросот е чаша од која се пие вино. Симболиката е јасна бидејќи во култот на Дионис, виното кое се пиело од кантароси, било симбол на екстатичното спојување со самиот бог².

Идејата за живот по смртта и повторно раѓање, која во антиката доаѓа до полн израз, ја наоѓаме симболично претставена на стелите, преку лозата, гроздовите, бршленот и акантусот. (сл. 1)

Орнаментот на **розетата** се јавува на уметничките претстави на територијата на Бојотија уште во III в.ст.е. Во римската уметност таа претставува продолжеток на уметничката традиција на хеленистичкиот период... Тимпанот пренесен во хеленската уметност од храмовите на стелите,

претставува одраз на внатрешната потреба на човекот, за симболично изразување на уметничките дела. Тој во хеленската уметност го одразува сваќањето на небото и космичкото пространство, па затоа на него, се јавуваат голем број астрални симболи. Како еден од наједноставните е дискот, кој го симболизира сонцето, или некој вид на зрачест орнамент, кој исто така го симболизира сонцето³.

Розетата на спомениците како декор се јавува најчесто во тимпанонските полиња и тоа во облик на цвет со листови кои растат околу кружна семка, (сл.2) потоа во кружен облик (понекогаш во комбинација со зрачест орнамент), (сл.3) во облик на спирала, (сл.4) и (сл.6) а среќаваме и геометризираните розети кои личат на сонца, (сл.5) - затоа прво ќе ја разгледаме симболиката на розетата како цвет со акантусови, дабови, лотосови и лисја на детелина.

Цветот е лаконски симбол на природата, на неограниченоста на нејзиното совршенство, амблем на кружното движење - на раѓањето, животот, смртта и повторното раѓање. Ја симболизира и животната снага, радоста, крајот на зимата, победата над смртта. Заради свездестата структура на кружните лисја, цвеќињата го симболизираат и сонцето. Исто така, цвеќето ја симболизира и краткотрајноста на животот и радостите на рајот. Имено, дел од народите во антиката сметале дека целата земска убавина е минлива, а само таа во рајските градини, е вечна. Затоа во градините саделе цвеќиња, а понекогаш и гробовите ги копале таму. Цвеќето може да има акантусови, дабови, лотосови и лисја на детелина. Главната симболика на акантусот се поврзува со триумфот на животот над смртта. Дабот симболизира моќ, издржливост, долговечност. Се поврзува со врховниот македонски бог Севс, со Хера, Кибела, а Херакло (син на Севс и родоначалник на Македонската кралска династија), имал топуз од дабово дрво. Се претпоставува дека првите венци кои ги добивале победниците на Олимписките игри, биле од дабови лисја, а дури подоцна, од лаворови. Лотосот го симболизира сонцето, космичкиот живот, а носењето на венци со лотоси на погребна церемонија, претставува симбол на повторно раѓање. Во античката архитектура во Хелада, среќаваме капители во облик на лотос, кои ги наоѓаме и во ранохристијанската архитектура во Македонија, од IV-VI в., како капители или импост-капители. Детелината претставува симбол на среќа, но

² Ц. Тресидер, (2001); Н. Biderman, (2004); Е. Т. Kamings, (2004); Ж. Шевалие - А. Гербран, (2005).

³ Р. Зотовић, (1995) 50.

бидејќи се садела на гробовите нејзината симболика може да се поврзе и со верување во живот по смртта⁴.

Претставувањето на розетата на стелите, се поврзува и со розата (ружата). Божицата Атена е родена на Родос, островот на розите. Розовите грмушки истовремено и биле посветени и на Афродита, која трчајќи кон Адонис кој бил смртно ранет од вепар, се боцнала и со крвта ги обоила белите рози, кои станале црвени. Од крвта на Адонис, пораснале рози. Оттогаш розата симболизира љубов која трае и по смртта, како и повторно раѓање. Таа го симболизира и сонцето, а претставува и еден од атрибутите на Дионис, Хеката и Музите. На бојните полиња каде загинале многу херои, растат рози и трендафили.

За време на празникот на розите

“rosalia” во староримскиот култ посведочен од I в.н.е., кој се празнувал меѓу 11 мај и 15 јули (во зависност од регионот), се кинеле лисја од рози. Императорите тогаш носеле круни од рози. Денес овој обичај во Италија се нарекува “domenica rosata” - недела на розите и се празнува во неделата на Духовите. Исто така, во гробовите во Рим, се ставале рози. Розета претставена во кружен облик го симболизира **сонцето**, кое е основен извор на творечката енергија. Тоа ја симболизира вечната младост, смртта и повторно раѓање, бесмртноста. **Сончевите зраци** (врезани плитко преку розетите), (сл.3) симболизираат небесни влијанија кои ги прима земјата. Сонцето има улога и на психомп, бидејќи секое утро се крева на небото, а навечер оди во подземјето. При тоа може да ги однесе луѓето во смрт, или да ги извлече душите од подземјето. Розетата која има облик на неправилна спирала т.е. комбинација на спирала и свастика, ја среќаваме на тимпаноните на стелите. Меѓу повеќето значења на **спиралата** се издвојува симболиката на времето, цикличните ритми на годишните времиња, на раѓањето и смртта, како и надежта за враќање од таму. Спиралата претставува динамичен систем, таа се движи од центарот, или кон него. Може да го симболизира и посмртното патување на душата, до нејзината крајна цел. **Свастиката** претставува најстар сим-

Сл. 2. Добри Дол

Сл. 3. Драчево

бол, таа го симболизира движењето на космосот, сонцето и небото, повторното раѓање. Симбол е на Севс, Хера, Хелиос, Артемида и др⁵. Нејзиното претставување на тимпаноните на стелите, секако е во врска со алузијата за вечен живот. Можеме да заклучиме дека третирањето на розетата на спомениците, од 1/2 на I в. до крајот на III в., стои во тесна врска со верувањето во задгробен живот т.е. во живот по смртта. Мајсторите каменоресци многу добро го познавале симболичното значење на розетата, затоа и не е случајно што, таа тука претставува главен, омилен и најброен декоративен елемент.

Праобразбите на **гирландата** може да се установаат уште од IV в.ст.е. Тие израснуваат од форми создадени во реалниот живот: обичајот да се китат гробовите со цветни ленти, кои подоцна се увиваат со цвеќе и лисја. Од III в.ст.е. реалната гирланда се пренесува веќе како уметничко-декоративна форма во александрискиот живопис, а подоцна истиот мотив се јавува и на хеленските олтари и архитектурата. Од II в. веќе е оформена и композицијата меѓу лисјеста гирланда од лисја, закачена на букраниони и розета над нив. Од тука веќе во разни периоди, засегнувајќи го не само растителниот состав на гирландата и формата на розетата, туку и видот на потпората на која гирландата е закачена (букраниони, виктории, ероси, маски), таа е вклучена и во сепулкралното искуство на целиот

⁴ види фуснота бр. 2.

⁵ ibid.

Сл. 4. Злокуќани

простор, или за декоративно украсување на надвратници и врати. Веројатно е, како што често се случува во процесот на формирање на уметничките претстави, одредена декоративна форма карактеристична за латинскиот ентериер дошла во спој со идејата за задгробни градини на изобилство и среќа, карактеристична за малоазиските и египетските погребни култови во кои на покојникот му се обезбедува место за одмор, освежување и уживање и дала симболично декоративен орнамент во облик на цветна гирланда. Дека идејата за вакви гробни градини била прифатена во римскиот свет, покажува изградбата на фамилијарни гробници градини во доцнорепубликанскиот и раноцарскиот период на територијата на Италија, со цел покојникот и на оној свет да има полно овошје и вино.⁷

Симболиката на гирландата е иста со таа на цвеќињата: таа ги симболизира рајските градини, циклусот на раѓање, живот, смрт и повторно раѓање. Затоа и нејзиното неслучајно претставување на стелите (сл.6) е со јасна симболична порака, дека земниот живот е минлив, а вечен е тој во рајот.

Лаворовиот **венец** кога споменикот е на некој офицер, може да биде во врска со согопа laurea, награда доделена на војникот додека е жив, за заслуга... Фактот што венецот се јавува и на надгробни стели на цивилни лица и на жени, покажува дека во повеќето случаи неговата употреба, е чисто декоративна. Можеби тука има еден далечен спомен на обичајот во античкиот свет, да биде овенчана главата на покојникот. Особено значење

антички свет. Богата разновидност и натуралистички однос кон овој мотив, наоѓаме и кај римските олтари.⁶ Формата на гирландата е карактеристична за римската декорација, не само за надгробните споменици и вотивните олтари, туку и за декоративно уредување на простории со платно без оглед дали се работи за сиден

имал златниот венец, кога бил доделуван на покојникот за негови заслуги, од страна на официјални институти. Исто така и приватни лица, ги овенчувале покојниците. Слични случаи се забележани во литературните и епиграфските споменици од Мала Азија... За тој обичај ни зборуваат и многуте златни венци, кои се пронајдени во гробовите од хеленистичко и римско време.⁸

Венецот претставува атрибут на животот, смртта и бесмртноста. Сплетен од цвеќиња, лисја и ставен на глава, венецот е жива круна која претставува победа. Затоа е доделуван на победници на натпревари и носители на триумф, а тие луѓе се сметани за херои и полубогови. Во Рим за време на празникот на розите, императорите носеле венец од рози, а венци носеле и учесниците во Дионисиевиот култ. Во античката традиција тој бил и жртвен атрибут, а имал и заштитна сила. Со венци (како и со гирланди), се украсувале жртвите како симболи на посветувањето. За оддавање на почест и помен, служеле како дарови со сигнатура. Посмртните венци претставуваат потврда на смртноста на сето постојано, меѓутоа нивните форми во вид на прстен, ја претставуваат вечноста и долго-то сеќавање⁹ - симболика која напивно одговара на претставата на венците, на тимпаноните на третираните надгробни стели. (сл.7)

Боровата шишарка освен декоративно имала и симболично значење. Борот и боровата шишарка симболизираат бесмртност и долговечност и како такви играат важна улога во култот на мртвите. Затоа ова дрво се сади крај гробовите. Борот е симбол на Севс, а шишарката претставува еден од атрибутите на Дионис кој носел тирс (жезол), на чиј врв имал борова шишарка. Дрвото на борот

Сл. 5. Малино, Св. Николе

⁶ Д. П. Димитровъ, (1942) 75.

⁷ Р. Зотовић, (1995) 46.

⁸ Д. П. Димитровъ, (1942) 73-74.

⁹ види фуснота бр.2.

Сл. 6. Рашче

и за време на длабока старост е зелено и свежо, а шишарката симболизира мажевност, плодност и огин. Се поврзува со Артемида, Асклепиј, Јупитер, Венера, Дијана и Митра,¹⁰ но и со Кибела, Атис, Сабазиј и Мен.¹¹

Значи борот и боровата шишарка (сл. 3, 5, 10) играат важна улога во Метроатичкиот и Сабазијачкиот култ, што јасно укажува на ширењето на оваа религија од Фригија и Мала Азија во Македонија и Горна Мезија, поточно на синкретизмот кој тука се јавува меѓу I и IV в. Изобразувањето на боровата шишарка во тимпаноните на стелите, ја покажува желбата на мајсторите-каменоресци, да ја потврдат вербата на дедикантите во идејата за вечен живот и повторно раѓање, овојпат изразени преку симболиката на боровата шишарка.

Палметата симболизира победа, долговечност и бесмртност. Во Македонија и Хелада се поврзува со култот на сонцето, таа е еден од атрибутите на богот Аполон. Палмовата гранка е атрибут на божицата Нике. Во церемонија во чест на победа, победниците добивале палмови гранки, а исто така претставува и погребен симбол во Рим, бидејќи при погреб биле ставани во гробовите. Во тој случај треба да симболизира победа на животот над смртта и повторно раѓање.¹²

Оваа симболика точно одговара на претставата на палметите (сл. 8) и полупалметите (сл. 10) на римските споменици меѓу средниот тек на Аксиј и Стримон.

Овошјето-плодовите (сл. 9) симболизираат изобилство, земни радости, желба т.е. храна која најчесто ја опишува рајската состојба.¹³

Најстарите рачни **огледала** од бронза, со рачка од слонова коска, се најдени во шахт гробниците во Микена. Во архајскиот и класичниот период се задржал овој облик, но се јавува и огледало со постамент во вид на наго дете, или облечена женска фигура.

Појавата на **чешелот** е во праисторијата кога е направен од коски. Во антиката среќаваме чешли изработени од слонова коска и бронза. Огледалото и чешелот претставувале дел од тоалетата на покојничките. Нивната претстава на стелите, укажува дека се работи за женски покојник. Покојничката како и во времето кога била жива, сакала и на “оној свет” да биде убава. Според ова, огледалото и чешелот освен декоративна функција, имале и симболично значење кое ги поврзува со верувањето во задгробен живот. (сл. 3) Златни **сандали** наоѓаме во гробовите на покојниците, од кнежевските гробови во Требеништа, од крајот на VI и почетокот на V в.ст.е. Сандали среќаваме и во кнежевските гробови во Лихнид, од истиот период. Појавата на сандалите е во палеолитот кога човекот прави разни обувки од кожа. Тие претставуваат дел од личната гардероба на покојникот-моден детаљ, или пак укажуваат на професијата на покојникот. Но бидејќи сандалите често биле приложувани во гробовите како гробни дарови, сметаме дека на спомениците нивната симболика е јасна: покојничката полесно ќе стигне во задгробниот свет, ако носи сандали. Појавата на **вретеното** е во антиката. Ова орудие служело за ткаење на волна, која потоа се употребувала за изработка на туники, џемпери, чорапи и сл. Претставата на вретено на стелите, укажува дека се работи за женски покојник, но во исто време содржи и симболично значење - имено, укажува на ткаењето на нитката на животот (трите Мојри). Ова значење го познавале мајсторите каменоресци, па затоа и неговата појава на стелите, не е случајна. Значи изобразувањето на **огледало, чешел, вретено и сандали** на сомениците, освен декоративна функција, имала и симболично значење, поврзано со верување во вечен живот. Ова доаѓа уште повеќе до израз, кога тие се моделирани во

¹⁰ *ibid.*

¹¹ E. Dobruna-Salih, (1990) 240-241.

¹² Ц. Тресидер, (2001); Н. Biderman, (2004); E. T. Kamings, (2004); Ж. Шевалие - А. Гербран, (2005).

¹³ *ibid.*

Сл. 7. Сопиште

рамки на композицијата посмртна гозба, со бисти на покојници, или во комбинација со розети, гирланди и сл. **Тоалетната кутија** претставувала дел од тоалетата на жените, во која чувале разни предмети-чешел, огледало и сл. Нејзината појава на стелите, укажува дека покојникот е жена, која и на оној свет сака да оди со предметите кои ги користела додека била жива.

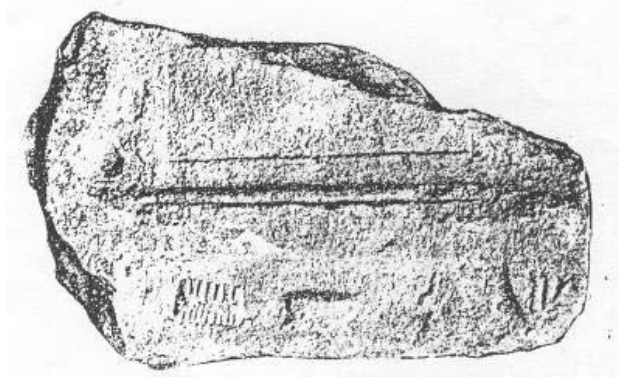
Тоалетната кутија ја среќаваме како составен дел од тоалетата на жените на хеленските стели во Македонија и Хелада, каде жените се претставени како држат тоалетна кутија во раце.¹⁴

Овој декоративен елемент претходно е присутен на стелите од класичниот период, пр.: на стелата на Хегесо,¹⁵ од крајот на V в.ст.е., покојничката е прикажана во моментот кога ја зема тоалетната кутија од својата слугинка.

Појавата на овој мотив на стелите е настанат под влијание на мајсторите од хеленскиот југ.

Вазите (*кантарос*, *патера*, *амфора*, *лукерна*, *кратер*, *калатус*, *пехар*, *жртвеник*), на оваа територија се јавуваат на 25 споменици, од 1/2 на I в. до крајот на III век. **Кантаросот** всушност, претставува чаша за вино. Тој е еден од атрибу-

тите на богот Дионис и има активно учество во неговиот култ. **Патерата** (сл.5) е сад кој се користел при жртвување и се јавува како гробен прилог и со тоа нејзината симболика е јасна. **Амфората** (сл.2) е сад во кој се чува вино, разни масла, уље и сл., а се јавува и како гробен прилог, во тој случај таа наоѓа свое место како составен дел од сепулкралната пластика на овие простори. **Лукерната** (сл.10) е светилка која служела за осветлување, а се јавува и како гробен прилог, како таква нејзината симболика е јасна, таа треба да го осветлува патот на покојникот, при преминот во подземниот свет. **Кратерот** претставува составен дел на вотивните споменици од хеленистичко време, а забележуваме дека наоѓа свое место и на римските надгробни стели во II в. на третираната територија. **Калатусот** се јавува како декор на тимпанот, од втората половина на I век до III век. Оваа ваза укажува, дека се работи за женски покојник. **Пехарот** во комбинација со лозата и кантаросот, наоѓа свое место во надгробната пластика, од крајот на I в. или почетокот на II век. Симболиката на **жртвеникот** (сл.10) е јасна, тоа е сад кој служи за принесување на течна и животинска жртва на боговите, за тие да ја услишат молбата (молитвата).

Сл. 8. Бардовци

Мајсторите - каменоресци многу добро го знаеле значењето на овие вази, а нивната симболика јасно се вклопува во верувањето на тогашниот човек од антиката, вербата во вечен живот.

Сончевиот диск (сл.11) како декоративен елемент, во антиката го сретнуваме како декор на разни гробници и храмови, пр: во Македонија, Хелада и Египет, од каде е пренесен на надгробните стели, а од таму во сите провинции на Римското Царство. Симболиката на сонцето и на кругот ја разгледаваме претходно, а сега само ќе дополниме дека кругот може да ги симболизира сонцето и месечината, како и космосот. Сончевите зраци кои се претставени со полукружни линии на стелите, ја симболизираат смртта и повторното

¹⁴ В. Битракова-Грозданова, (1987).

¹⁵ Археолошки Музеј Атина, (1990) 119.

раѓање, бидејќи сонцето преку зраците може да даде живот на сè што е живо на земјата, а во исто време преку нив, може сè и да уништи.

Инаку, **месечината (полумесецој)** (сл.5) е прастар мотив кој се употребувал, како декор во разни гробници и архитектури во Асирија и Египет. Тој е симбол на Големата Мајка (Magna Mater) лунарната кралица на небото и еден од атрибутите на Изида.

Овој декоративен елемент,¹⁶ покрај боровата шишарка, розетите и патерата, го симболизира вечниот циклус на раѓање, смрт и повторно раѓање.

Свастиката како најраспространет симбол, всушност претставува правилен рамностран крст, чии врвови се скршени под прав агол, при што се создава илузија на вртење. Тој го симболизира сончевото тркало, а во тие рамки се поврзува и со божеставата на сонцето и небото. Овој мотив се јавува во Далечниот Исток, Централна Америка, Монголија, Индија, Северна Европа, Етрурија и Античка Македонија. Свастиката симболизира

Сл. 9. Горна или Долна Сушица (Струма)

дејство, настан, циклус на непрекината регенерација. Врвовите на свастиката можат да бидат свртени кон лево и како такви да го симболизираат бесмртниот циклус на постоењето, или кон десно

¹⁶ Е. Манева, (2005) 24-25 и фусноти 33-35.

Сл. 10. Скупи

Сл. 11. Лојане

при што ја симболизира сончевата енергија и цикличното повторно раѓање.¹⁷

Како декорација на фасадите на разни гробници, архитектури и релјефи го среќаваме во Анадолија, од III век до доцната антика, во комбинација со други декоративни елементи.¹⁸

Претставувањето на овој мотив на спомениците се поврзува со бесконечноста.

Меѓу повеќето значења кои ги симболизира овој прастар симбол, го издвојуваме тоа според кое **ромбот** ја означува вратата на подземните светови, т.е. претставува влез во престојувалиштето на хтонските сили.¹⁹

Јајцевиден орнамент се јавува на профилираните рамки на надгробните медалјони од Гевгелија-Дојран²⁰ и Марвинци²¹, од почетокот до втората половина на II век. Аналогни примери среќаваме на медалјоните од Средна Струма²² од Солун²³ и Италија.²⁴ Овој мотив се јавува на надгробните споменици во Италија од крајот на II и почетокот на I в.ст.е. и е застапен до крајот на II век. Во долината на Средна Струма се јавува од почетокот до крајот на II век, а во Солун во II век.

¹⁷ види фуснота бр.12.

¹⁸ Т. Wujewski, (1991) 60, 66, 67 и 68.

¹⁹ Ж. Шевалие - А. Гербран, (2005).

²⁰ Н. Вулић, (1931) бр. 120 и 121.

²¹ В. Josifovska, (1962) 306.

²² Д. П. Димитровъ, (1940) бр. 3, 4, 16; *ibid* (1941) обр.24; *ibid*, (1946) fig. 1, 4, 6, 23, 37 и 38.

²³ *ibid*, (1941) обр.84.

²⁴ *ibid*, (1946) fig.32, 33 и 34.

Сл. 12. Гевгелија - Дојран

Симболиката, овој орнамент (сл.12) го поврзува со постанокот на светот, создавачката моќ на светлината и периодичното обновување и враќање.²⁵

Постојат многу тези со кои се поврзува **аскијата**, а ние ќе издвоиме неколку: таа претставува мистичен знак кој претставува вечен живот; на почетокот претставувала орудие кое со тек на времето го губи своето значење и станува симбол и атрибут на разни божества на небесниот и хтонскиот свет, инструмент на смртта, но исто така и на животот и плодноста.²⁶

Дека овој симбол е поврзан со заминувањето на душите на оној свет, најдобро покажуваат два споменика од Равена и тоа еден саркофаг и една стела, двата од II-III век, на кои се прикажани Хермес и аскија. Улогата на Хермес како психо-

помп е многу добро позната, па ни се чини дека и аскијата во заедница со него, означува иста, или слична идеја.²⁷

Овој декоративен елемент од Рим преку Аквилеја, брегот на Далмација и Дирахион, стигнал во Горна Мезија, каде не наишол на добар прием кај локалното население - тој се јавува само на три стели кои им припаѓале на римјани. Појавата на овој мотив тука, можеби укажува на потеклото на овие покојници. Треба да се земе во предвид фактот, дека овој декор е повеќе застапен во крајбрежните делови на Италија, Далмација и Галија Во Галија²⁸ на гробниците од римско време, овој украс е чест и можеби неговата намена била да ги информира посетителите дека се работи за некропола, која е под заштита на бог, или се работи за култот на мртвите. Некои истражувачи овој декоративен елемент го поврзуваат со некои мистични секти од ориентално потекло.²⁹

Симболиката на овој мотив на стелите е јасно поврзана со подземниот култ, аскијата (сл.4) можеби има функција на апотропеон со двојно значење: ги штити покојниците при нивното патување на оној свет и во исто време го штити гробот од можно сквернавење, но не е исклучена можноста дека сепак означува симбол на вечен живот. Во секој случај, нејзината претстава заедно со другите пласични елементи, на римските споменици меѓу средниот тек на Аксиј и Стримон, јасно се вклопува во симболиката на општо прифатената идеја на човекот од антиката, идејата за бесмртност. Можеме да заклучиме дека овие мотиви освен декоративната функција, укажуваат на професијата на покојникот, а во исто време на симболичен начин ја покажуваат вербата на дедикантите, дека постои живот по смртта.

²⁵ Ж. Шевалие - А. Гербран, (2005).

²⁶ М. Р. Васић, (1997) 46.

²⁷ *ibid*, 47 и 50.

²⁸ T. Wujewski, (1991) 42.

²⁹ *ibid*.

- M. Alexandrescu-Vianu, (1975), Les stèles funéraires de la Macédoine Romanie, Dacia XIX, Bucarest (1975) 183-200.
- M. Alexandrescu-Vianu, (1985), Les stèles funéraires de la Mésie Inférieure, Dacia XXIX, n. 1-2, Bucarest (1985) 57-79.
- Археолошки Музеј Атина, (1990), Београд 1990.
- H. Biderman, (2004), Rečnik simbola, Beograd (2004).
- B. Битракова-Грозданова, (1987), Споменици од хеленистичкиот период во СР Македонија, Скопје (1987).
- M. P. Васић, (1977), Представа “асѝије” на надгробним споменицима римске провинѝије Далмације, Старинар XXVII, Београд (1977) 43-51.
- H. Вулић, (1931), Антички споменици наше земље, Споменик LXXI, Београд (1931).
- Д. П. Димитровъ, (1940), Медалионъ като надгробенъ паметникъ въ долината на Сръдна Струма презъ Римската епоха, Македонски Прегледъ XII, 3, Софија (1940) 62-82.
- Д. П. Димитровъ, (1941), Портретътъ върху античнитъ надгробни плочи отъ римско време въ Североизточна Македония, Известия БАИ XIII, 1939, Софија (1941) 1-128.
- Д. П. Димитровъ, (1942), Надгробнитъ плочи отъ римско време въ Северна България, БАИ n°1, Софија (1942).
- D. P. Dimitrov, (1946), Les stèles funéraires en forme de médaillon dans la vallée de la Strouma moyenne à l'époque Romaine, Годишник СУИФФ XLI, 1944/45, Софија (1946) 1-61.
- E. Dobruna-Salihu, (1990), Borova šišarka kao dekorativni motiv sepulkralne plastike rimskog doba i njezina simbolička tradicija u području Dardanije, AA 41, Ljubljana (1990) 235-248.
- P. Зотовић, (1995), Римски надгробни споменици источног дела провинѝије Далмације, Ужице (1995).
- B. Јосифовска, (1961), Водич низ Лапидариумот, АМС, Скопје (1961).
- B. Josifovska, (1962), Médaillon funéraire de Marvince, ЖА 11, Скопје (1962) 306.
- B. Dragojević-Josifovska, (1982), Scupi et la région de Kumanovo, Inscriptions de la Mésie Supérieure, Beograd (1982).
- E. T. Kamings, (2004), Sve o simbolima, Beograd (2004).
- E. Мансва, Водочка варијанта на кружни наушници од крајот на 15 век, Македонско Наследство 26, Скопје (2005), 24-25 и фусноти 33-35.
- P. Петковски, (2005), Декоративните елементи на римските надгробни споменици меѓу средниот тек на Аѝиј и Стримон, необјавен магистерски труд одбранет на 23-11-2005 г. на Филозофскиот Факултет во Скопје, (2005) 27-76.
- D. Srejšović, (1997), Arheološki leksikon, Beograd (1997).
- Ц. Тресидер, (2001), Речник на симболи, Скопје (2001).
- C. Филипова, (1997), Архитектонска декоративна скулптура во Македонија *5-6 и 11-12 век, Скопје & Мелбурн (1997) 81-92.
- Ж. Шевалие - А. Гербран, (2005), Речник на симболи, Скопје (2005)
- T. Wujewski, (1991), Anatolian sepulchral stelaе in roman times, Poznan (1991).

Robert Petkovski

THE SYMBOLISM OF THE DECORATIVE ELEMENTS APPLIED ON THE TERRITORY BETWEEN THE MIDDLE FLOW OF THE RIVERS AXIUS AND STRYMON

Summary

From the decorative elements that are found on the territory between the middle flow of the Rivers Axios and Strymon the most common are the vine, the rosette, the pinecone and the semi palmettos. While the garlands, wreath, palmettos, comb, vases, sandals, spindle, solar discs, spiral, swastika, rhombus, egg and dart, ascia and other ornaments are less common.

In the Skopje-Kumanovo region the most common ornaments on the stellas during the 1st century to the second half of the 3rd century are the vines with grapes, ivies, acanthus leaves and grapes and the majority belong to the 2nd century. *In the region of East and Southeast Macedonia* these decorative elements are rare. The rosette ornament is often found on the stellas in *the Skopje-Kumanovo region*, from the second half of the 1st century to the second half of the 3rd century, but largely present during the 2nd century. This decorative element is likewise found on the stellas in *East and Southeast Macedonia*, which date from the first half of the 1st century to the late 3rd century. The pinecone is one of the more common decorative elements on the sepulcher stela adornments in *the Skopje-Kumanovo region* dating from the late 1st to the second half of the 3rd century. In the region of *East and Southeast Macedonia* this ornament is very seldom found.

During the Antiquity the idea about life after death, and of rebirth comes to complete expression with the

symbolic depictions on the stellas by representing vines, grapes, ivies and the acanthus foliage.

The application of the rosette on the monuments is closely related with the belief of the after life, the life after death. The stone carvers were familiar with the symbolism of the rosette and no doubt that is why this decorative element was the most favored and most often applied.

The pinecone beside the decorative role also has a symbolic meaning. The pine tree and the cone signify immortality, long life and as such have an important role in the death cult. The pinecone on the tympanum of the stellas expresses the wish of the stone carvers for to confirm to the dedication via this symbolic image the belief of eternal life and rebirth.

Nevertheless, the depiction of this image together with other decorative elements (garland, wreath, palmettos, comb, vases, sandals, spindle, solar discs, spiral, swastika, rhombus, egg and dart, ascia and etc.) on the Roman monuments from the 2nd to the 4th century on the territory of the middle flow of the rivers Axios and Strymon is clearly incorporated in the general symbolism for immortality the idea which was accepted by the people of the Antiquity. We may conclude that these ornaments alongside the decorative function likewise designate the profession of the deceased, and at the same time express the belief of those who dedicated the monument for life after death.